Groene Specht *Picus viridis* verovert Hoeksche Waard

Reconstructie van een regionale opmars

Foto: Harry Fiolet

Martin Benard

Lange tijd ging het de Groene Specht *Picus viridis* in ons land niet voor de wind. De afname was zorgwekkend, hetgeen uiteindelijk resulteerde in opname van de soort op de Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten van Nederland (Osieck & Hustings 1994). Nu de Groene Specht de kleigronden heeft ontdekt en zijn areaal heeft uitgebreid naar Zuidwest-Nederland en het rivierengebied, lijkt er een kentering in deze trend te zijn gekomen. De nieuwe broedvogelatlas laat dit goed zien. Voor sommige delen van het nieuw bezette gebied kwam de kolonisatie pas kort geleden op gang en was ten tijde van de atlasjaren nog volop in ontwikkeling. De Hoeksche Waard is hiervan een voorbeeld. Daar werd de Groene Specht in ruim vijf jaar van een zeldzame verschijning een alomtegenwoordige broedvogel.

Landschap

De Hoeksche Waard, gelegen in het Noordelijke Deltagebied, is een typisch agrarisch eiland met een oppervlakte van ongeveer 27.420 ha. Kenmerkend is de open structuur met veel akkerbouw. Dijken en watergangen geven het landschap vorm. Buitendijks liggen waardevolle grasgorzen en grienden, die aan de noordkant van het eiland onder invloed staan van het zoet-watergetijde van de rivieren Oude Maas en Spui (Kievit 1999). De laatste decennia vinden in de Hoeksche Waard veranderingen plaats die voor grote delen van ons land gelden: oprukkende bebouwing en uitbreidende bedrijventerreinen met de onlosmakelijk daaraan verbonden nieuwe infrastructuur. Vaak gaan deze veranderingen gepaard met aanleg van groenstroken, parken en bomenrijen. Daarnaast is er meer en meer sprake van aanplantingen

en bosopstanden in de polders, waardoor het landschap geleidelijk aan een parkachtige structuur krijgt. Doordat de griendcultuur verdween, konden de grienden doorgroeien en verwilderen. Mede door deze landschappelijke veranderingen won de Hoeksche Waard de afgelopen kwart eeuw aan aantrekkelijkheid voor onder andere de Groene Specht. Toch heeft de soort op zich laten wachten tot de tweede helft van de jaren negentig.

Verleden

De Groene Specht was tot in de jaren zeventig van de twintigste eeuw een zeldzaamheid in de kleipolders van de Hoeksche Waard. Dat gold trouwens voor het gehele zeekleigebied. Meer was het een soort van licht beboste, hogere zandgronden, wat tot uitdrukking komt in de eerste broedvogelatlas. Expliciet staat daarin vermeld dat 'in de open polderlandschappen (waaronder Zuid-Holland en Zeeland) voor de soort geen geschikte biotopen worden aangetroffen' (Teixeira 1979).

Het dagboek van Gerard Ouweneel, bijgehouden vanaf de vroege jaren vijftig, vermeldt een eerste waarneming van een Groene Specht in de Hoeksche Waard op 3 oktober 1965, waarna hij pas twaalf jaar later de volgende Groene Specht kon noteren. In de daarop volgende jaren volgden nog enkele waarnemingen, telkens in het najaar of vroege winter.

In de tweede helft van de jaren tachtig van de twintigste eeuw liet de Groene Specht in Zeeland voor het eerst een voorzichtige opmars zien buiten de duingebieden, veelal in twintig tot dertig jaar oude bosaanplanten, die geleidelijk aan geschikt werden als broedbiotoop. Kleipolders waren toen echter nog niet bezet (Vergeer & Van Zuylen 1994). Deze opmars zette in Zeeland in de jaren negentig van de vorige eeuw sterker door.

Een indicatie voor een eerste territorium in de Hoeksche Waard waren de waarnemingen op 15 maart en 30 april 1984, beide op de Ambachtsheerlijkheid Cromstrijen. Dit geval stond in die tijd geheel op zichzelf en kreeg geen vervolg in de daaropvolgende jaren. Wel volgden nog enkele waarnemingen in het najaar en de winter, zij het steeds spaarzaam. Dit bleef zo tot halverwege de jaren negentig. Pas rond die tijd namen de waarnemingen wat toe en viel er een enkel territorium te noteren. Gevoelig als de soort is voor koude winterse omstandigheden, waardoor het hoofdvoedsel voor deze mierenliefhebber onbereikbaar wordt, zal de strenge winter 1995-'96 de nieuwkomers parten hebben gespeeld. Wij kunnen stellen dat de Groene Specht in het voorjaar van 1997 nog nauwelijks voet aan de bodem van de Hoeksche Waard kreeg, een situatie die sindsdien grondig veranderde.

De atlasperiode: 1998-2000

In de laatste drie jaren van de vorige eeuw vestigde de Groene Specht zich definitief in

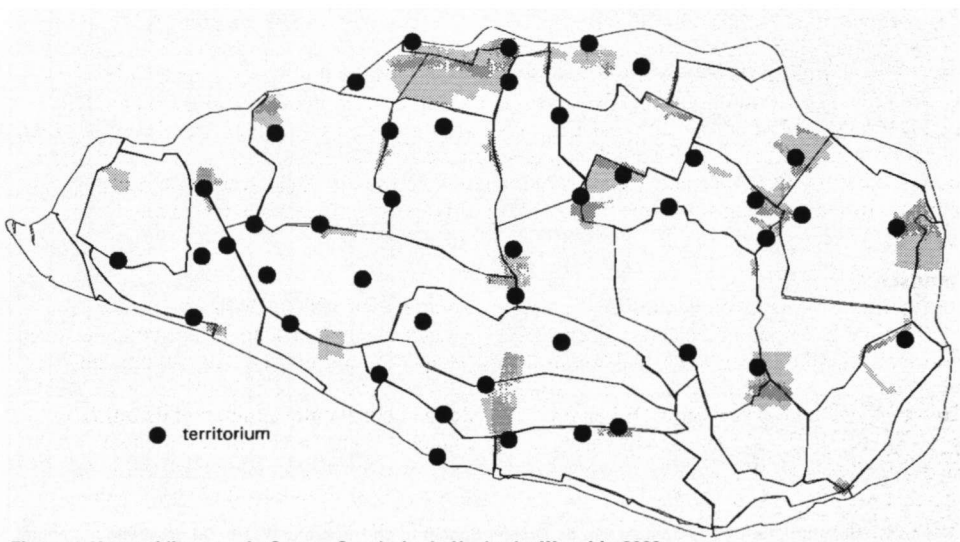

Figuur 1. Verspreiding van de Groene Specht in de Hoeksche Waard in 2002.

Groene Spechten zijn in opmars in kleigebieden in Zuidwest-Nederland.
Foto: Harry Fiolet.

de streek. Hoe snel de soort de regio veroverde, is te reconstrueren via de regionale avifauna en de nieuwe broedvogelatlas. Beiden presenteerden op het moment van uitgave voor de Hoeksche Waard in feite achterhaalde gegevens. 'Vogels van de Hoeksche Waard', uitgekomen in 1999 en vooral gebaseerd op waarnemingen tot en met 1996, rept over één tot vier broedparen en een voorkomen als doortrekker en wintergast in zeer klein aantal, wat minder dan tien exemplaren inhoudt (Strucker & Luitwieler 1999). Als gevolg van de bredere aandacht in het kader van het atlaswerk, werden in 1998 en 1999 al op veel plaatsen Groene Spechten gesignaleerd. Eén en ander blijkt uit de veranderingskaart uit de nieuwe broedvogelatlas, waarin zoals veel kleigebieden in Zuidwest-Nederland en het rivierengebied, de Hoeksche Waard duidelijk naar voren komt als 'nieuw' voor de soort. Hoewel deze kaart een goed beeld geeft van de annexatie van de Hoeksche Waard, zijn de kaarten van broedzekerheid en aantalschatting alweer achterhaald. Wij komen op basis van de atlasgegevens op een

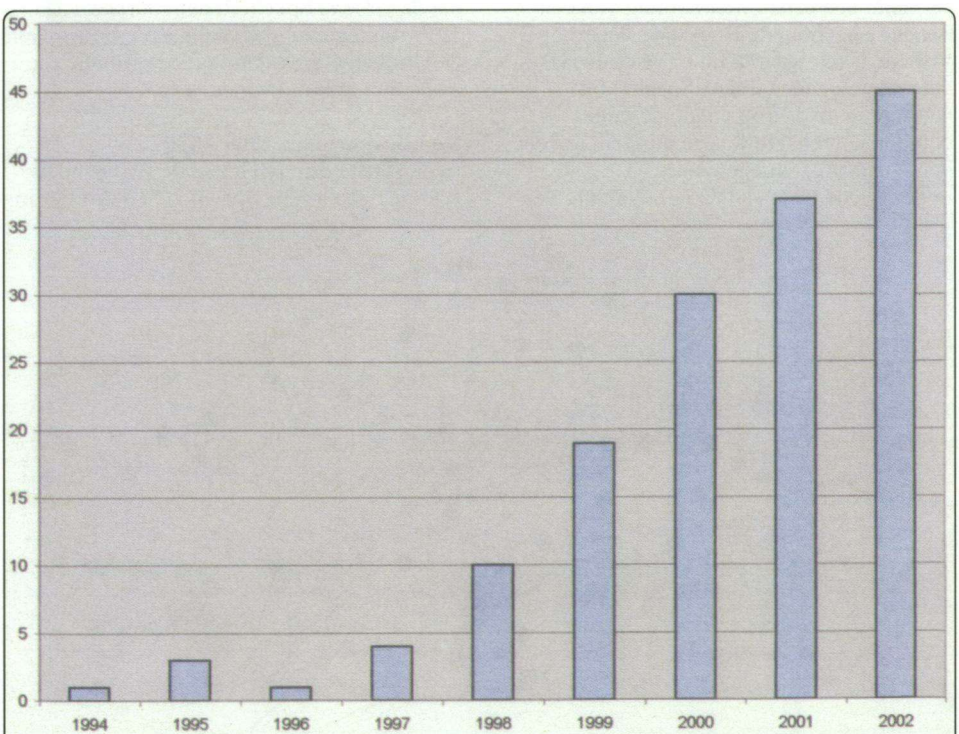

Figuur 2. Reconstructie van de opmars van de Groene Specht in de Hoeksche Waard. De groei van het aantal territoria van 1994 tot en met 2002.

schatting voor de hele Hoeksche Waard van 19 broedparen in 1999. Hiermee wordt aangetoond dat er sprake was van een onstuimige toename en dat de in dat jaar gepresenteerde streekavifauna voor deze soort bij uitgave al niet meer actueel was. In 2000 zette de opmars verder door en zouden de reeds ingeleverde atlasgegevens voor een aanvulling in aanmerking hebben kunnen komen. Door de verdere toename na 2000 heeft de actualiteit de gegevens in de nieuwe broedvogelatlas voor de Hoeksche Waard alweer ingehaald.

In de nieuwe broedvogelatlas wordt de Hoeksche Waard mede genoemd als corridor tussen de Zuid-Hollandse duinen en westelijk Noord-Brabant (Hustings 2002). Het is moeilijk te schatten vanuit welke richting Groene Spechten het gebied bereikten. Gezien de snelle opmars is het mogelijk dat zij vanuit verscheidene richtingen kwamen. Op de kaart in de atlas is goed te zien dat de streek centraal ligt in de nieuw veroverde kleigebieden, waardoor dit poldergebied mogelijk één van de laatst bezette streken is.

Voorkomen anno 2002

Voorjaar van 2002 werd aan de leden van de Vogelwerkgroep Hoeksche Waard gevraagd alle waarnemingen van Groene Spechten tussen 1 maart en 15 april door te geven. Meer dan dertig mensen, verspreid over de streek, gaven gehoor aan de oproep, waardoor een vrijwel gebiedsdekkende inventarisatie kon plaatsvinden. Er zijn in totaal ruim tweehonderd meldingen van Groene Spechten geregistreerd. Na samenvoeging van de waarnemingen tot territoria, komen we tot een schatting van minimaal 44 territoria (Figuur 1). Dat het de soort voor de wind ging in de regio was al bekend, maar dat de expansie zo snel verliep verbaast ons. De Groene Specht heeft de Hoeksche Waard letterlijk in vijf jaar tijd veroverd. Bovendien zijn er waarnemingen van territoriale Groene Spechten op diverse locaties die op nog meer territoria zouden kunnen duiden, maar die voorzichtigheidshalve buiten de berekening zijn gehouden. Anderzijds worden wellicht enkele territoria ten onrechte opgevoerd, omdat de vogels zich over grote afstanden kunnen verplaatsen. Vogels kunnen zomaar een akker van een kilometer oversteken en aan beide zijden hun lachende roep laten klinken. Ook een breed water als het Spui vormt geen onneembare hindernis. Daarom zijn, op een enkele duidelijke uit-zondering

Groene Spechten hebben vaste voet gekregen in de Hoeksche Waard. Foto: Harry Fiolet.

na, alleen territoria gehonoreerd met minimaal een kilometer afstand. Bovendien werd uitsluitend een territorium meegenomen indien minimaal in twee kalendermaanden waarnemingen waren verricht. De conclusie was dat in 2002 in de Hoeksche Waard 44 tot 46 territoria van Groene Spechten waren, een opzienbarende opmars sinds midden jaren negentig (Figuur 2). Opmerkelijk is dat het zuidoostelijke deel van de streek relatief weinig Groene Spechten herbergt. Toch zijn ook daar voldoende bosjes en bomenrijen te vinden. Bovendien zijn de grienden van de Esscheplaat en de Zeehondenplaat, gelegen langs het Hollands Diep, potentieel geschikt. De oorzaak van de afwezigheid in het zuidoostelijke deel van de Hoeksche Waard laat zich slechts raden. Mogelijk geeft het voorkomen van de Havik een verklaring: in 2002 bevonden zich in dit gebied drie nesten. Ook waren er twee haviksnesten langs de Oude Maas, aan de noordrand van het eiland. Tussen beide nesten vielen evenmin territoriale Groene Spechten te noteren. Verder bevonden zich nog twee nesten van Haviken op de Korendijksche Slikken, de uiterste zuidwestpunt van de Hoeksche Waard. Hoewel men zou mogen verwachten dat de Groene Specht een potentiële prooi is, blijkt uit literatuur niet dat deze soort vaak door Haviken wordt geslagen (Bijlsma 1993). Bovendien is de Havik zelf nieuwkomer in de Hoeksche Waard en eveneens een vogel die een voorkeur had voor zandgronden. Nadere studie hierover is gewenst.

Broedbiologie en voedsel

De Groene Specht heeft zachte houtsoorten nodig voor nestbouw. Groene Spechten in de Hoeksche Waard broeden hoofdzakelijk in wilgen en populieren langs boomdijken, rond boomgaarden, in parken en erfbeplantingen. Groene Spechten bebroeden hun legsels van vijf tot zeven eieren 18 of 19 dagen, nadat het laatste ei is gelegd. De jongen blijven na uitkomst nog 23 tot 27 dagen in het nest, zodat de totale nestperiode, gerekend vanaf het eerste ei, zeven weken in beslag neemt (Harrison & Castell 1998). Deze periode valt ook in de Hoeksche Waard duidelijk te constateren. Het aantal waarnemingen neemt na half april snel af. De territoria zijn dan betrokken en de vogels zijn druk aan het nestelen. Vanaf half juni, nadat de jongen zijn uitgevlogen, neemt het aantal waargenomen spechten weer snel toe. In juli kan je letterlijk overal in de Hoeksche Waard het korte 'kuuk-kuuk' horen. Het aantal rondvliegende exemplaren zal dan enkele honderden zijn. Tot in nog vrij kale nieuwbouwstraten worden dan Groene Spechten waargenomen. Daarna neemt de waarneemkans gedurende herfst en winter geleidelijk af.

Onderzoek naar prooiresten in keutels van Groene Spechten heeft in de Hoeksche Waard niet plaatsgevonden. Aannemelijk is dat de soort hier hetzelfde menu heeft als op de andere eilanden uit de Delta. Op Walcheren bleek het voedsel in hoofdzaak uit mieren van de geslachten

Groene Spechten foerageren vaak op de grond. Mieren zijn een belangrijke voedselbron. Foto: J. Schouten.

Myrmica en *Lasius* te bestaan, maar ook werden keutels gevonden zonder een enkele mier. Torren, kevers en wormen waren in die keutels in de meerderheid (Castelijns & Poortvliet 2002). In de Hoeksche Waard worden Groene Spechten soms foeragerend waargenomen op natte plekken waar geen mieren te vinden zijn. Aannemelijk is echter dat deze insecten toch ook in de waard het hoofdvoedsel vormen.

Discussie

Het tempo waarin de Hoeksche Waard door de Groene Specht werd veroverd is verbazingwekkend. Tot 2002 was er jaarlijks sprake van verdere toename. De verwachting is dat de soort zich verder zal uitbreiden, omdat nog niet alle potentiële broedplaatsen zijn bezet. Maar gezien het open karakter van de Hoeksche Waard en de ruime territoria zijn er wel beperkingen. De vraag waarom de Groene Specht op de traditionele plaatsen afneemt en in open kleigebieden toeneemt is nog deels onbeantwoord. Vele aannames in vroegere literatuur betreffende voedsel en broedbiotoop blijken deels achterhaald. Groene Spechten zijn allang niet meer gebonden aan hogere zandgronden. Mieren blijken ook in de kleigebieden weliswaar stapelvoedsel te zijn, maar zijn dit niet exclusief. Een aantal gebieden met een eerdere afname mag zich ook weer in een toename verheugen en eerder verlaten gebieden worden opnieuw bezet (Bijlsma et al. 2001, Hustings 2002). Het meer parkachtig wordende landschap in de Delta speelt de soort waarschijnlijk in de kaart. Mildere winters zouden een licht positieve invloed kunnen hebben. En wat brengen de massale grond- en zandverplaatsingen van bouwondernemingen teweeg aangaande de verspreiding van mieren? Over de opmars van de Groene Specht in kleigebieden resteren veel vragen waarop nog geen eenduidige antwoorden zijn te geven.

Dank

Alle waarnemers worden bedankt voor de meldingen. Gerard Ouweneel gaf aanwijzingen voor dit artikel en voorzag een eerdere versie van commentaar. Rob Strucker vervaardigde het verspreidingskaartje. Jan-Willem Vergeer stelde de kaartjes van de Groene Specht uit de nieuwe broedvogelatlas voor publicatie ter beschikking.

■ M.L. Benard, Stadhoudersweg 15, 3264 SG Nieuw-Beijerland, telefoon (0186) 69 28 34.

LITERATUUR:

Bijlsma, R.G. (1993): Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.

Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen (2001): Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.

Castelijns, H. & J. Poortvliet (2002): Groene Specht ziet toekomst lachend tegemoet. De Steltkluut 32: 5-8.

Harrison, C.J.O. & P. Castell (1998): Bird nests, eggs and nestlings of Britain and Europe (revised edition). HarperCollinsPublishers, London.

Hustings, F. (2002): Groene Specht *Picus viridis* in **Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002): Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000**. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden; 296-297.

Kievit, J. (1999): Het landschap van de Hoeksche Waard in **Luitwieler M., Mesker C., Strucker R. en Verkerk J. (red.) (1999):** Vogels van de Hoeksche Waard. Vereniging het Hoeksche Waards Landschap, Oud-Beijerland; 16-20.

Osieck, E.R. & F. Hustings (1994): Rode Lijst van bedreigde soorten en blauwe lijst van belangrijke soorten in Nederland. Technisch Rapport Vogelbescherming Nederland 12. Vogelbescherming Nederland, Zeist.

Strucker, R. & M. Luitwieler (1999): Avifaunistisch overzicht van de Hoeksche Waard. Bladzijden 235-255 in **Luitwieler M., Mesker C., Strucker R. en Verkerk J. (red.) (1999):** Vogels van de Hoeksche Waard. Vereniging het Hoeksche Waards Landschap, Oud-Beijerland.

Sovon (1987): Atlas van de Nederlandse vogels. Sovon, Arnhem.

Texeira, R.M. (red.) (1979): Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, 's-Graveland.

Vergeer, J.W. & G. van Zuylen (1994): Broedvogels van Zeeland. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.